

LAZAR ATANASKOVIĆ¹
Novi Sad

NIČEOV PROTIV-SISTEM

Sažetak: Ovde Niču pristupamo preko ideje pretumačenja tradicionalnog pojma *Wieder-kunft* kao nosećeg pojma načina mišljenja karakterističnog za ono što Niče označava kao povest zapadnog nihilizma. Na liniji tog pretumačenja Niče zadobija temelj svoje zrele filozofije u misli o večnom povratku (*ewige Wiederkunft*). Odatle, moguće je razumeti i Ničeovu ideju pre-vrednovanja, kao i ostale noseće pojmove zrele Ničeove misli, i sagledati ih u njihovoj poveza-nosti. Ipak, postavlja se pitanje o karakteru te povezanosti i opravdanosti tvrdnje o eventualnom filozofskom sistemu kod Ničea. Rešenje koje ovde nudimo jeste interpretacija po kojoj se kod Ničea zapravo radi o nečemu što bismo najbliže mogli odrediti kao protiv-sistem, u skladu sa karakterizacijom Ničeove misli – kroz pretumačenje *Wiederkunfta* – kao protiv-kretanja u od-nosu na nihilističku tradiciju.

Ključne reči: *Wiederkunft*, *ewige Wiederkunft*, pretumačenje, protiv-sistem, večni povra-tak, volja za moć

1. O PRETUMAČENJU

Za Hajdegera Niče je poslednji metafizičar, neko ko misli poslednju misao metafizi-ke.² Za Deleza pak, Ničeova misao je kritika koja se sprovodi na liniji vrednosti i smisla.³ Vatimo, za nit vodilju uzima masku, a demaskiranje vidi kao Ničeov najizvor-niji projekat.⁴ Klosovski Ničea vidi kao nekoga čija misao je usmerena iz vlastite klase, protiv te iste klase i vladajućih načina ljudske egzistencije.⁵ Badju, na primer, Ničea vidi kao anti-filozofa.⁶ Mogli bismo i dalje ići sa ovim navođenjem, čiji efekat bi u krajnjem bio proizvođenje utiska kako je Niče figura u povesti filozofije o kojoj su

¹ E-mail adresa autora: lazaratanaskovic@gmail.com

² Videti: Martin Hajdeger *Niče I i II*; FEDON; Beograd, 2009. Prev. Božidar Zec; Tom I, Posebno str. 464.

³ Videti: Žil Delez *Niče i Filozofija*; PLATO; Beograd, 1999. Prev. Svetlana Stojanović

⁴ Videti: Đani Vatimo *Subjekt i maska*; IZDAVAČKA KNJIŽARNICA ZORANA STOJANOVIĆA; Sremski Karlovci, 2011. Prev. Saša Hrnjez. Posebno Str. 11.

⁵ Videti: Pierre Klossowski *Nietzsche and the Vicious Circle*; THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS; Chicago, 1997. Posebno str. 15-16.

⁶ Pli: The Warwick Journal of Philosophy, Department of Philosophy, University of Warwick, Coventry, CV4 7AL, UK. 2011. Alain Badiou *Who is Nietzsche*

mišljenja krajnje podeljena – čak naizgled protivrečna. To nije naš cilj, mogli bismo reći da je svaki od navedenih interpretatora imao *svog* Ničea,⁷ ali time takode ne bismo postigli mnogo. Izgleda da je jedini način da se prodre u Ničeovu misao izgradnja vlastitog puta u tu misao i uspostavljanje niti vodilje koja će voditi interpretaciju. Nikakvo potpuno slaganje, preuzimanje ili mirenje interpretatora ne može nas dovesti željenom cilju. Taj cilj jeste osvetljavanje osnovne misli zrelog Ničea, oko koje je izgrađena mreža pojmova njegove zrele filozofije. Takođe, moramo se pitati da li bismo tu grupu pojmova mogli nazvati filozofskim sistemom, ako pak ne, šta je onda mreža koju zatičemo kod Ničea?

Odmah na početku izneli smo nekoliko odgovora na pitanje: *Ko je Niče?* Rekli smo da nijedan od njih ne želimo da preuzmemo, tako da sve zavisi od našeg odgovora na ovo pitanje. Ipak, odgovoriti na takvo pitanje, moguće je samo ukoliko nam je jasno šta je Ničeova intencija i kako je on sprovodi. Trebalo bi još nešto napomenuti, to što se ovde ne prihvata neko od rešenja, ne znači da spomenuti interpretatori nisu uticali na naše razumevanje Ničea. Bilo bi krajnje intelektualno licemerje ne priznati njihov ulogu. Ono pak, što bi ovoj interpretaciji trebalo dati njen distinktivan karakter jeste podvlačenje važnosti onoga što Niče želi da postigne idejom *ewige Wiederkunft*. Tek na osnovu toga kako Niče dolazi do ovog pojma, na osnovu osnovne intencije njegove zrele filozofije biće nam razjašnjeno pitanje njegovog identiteta.

Odakle tako specifičan pojam kao što je *ewige Wiederkunft* kod Ničea? Bilo kakvo tumačenje koje bi upućivalo na to da se ovde radi o koncepciji koju Niče kreira potpuno nezavisno od tradicije, kako bi se okrenuo od te tradicije, prosto ne dolazi u obzir – jer potrudimo se da dokažemo upravo suprotno. Prema tome, napuštamo tumačenje poput Levitovog⁸ – po kojem se radi o renesansi zaboravljenog pojma – o izvesnom presedanu u istoriji ideja – koji Niče, po Levitu ne sasvim uspešno, pokušava da okrene protiv judeo-hrišćanske tradicije. Ipak, zastanimo za momenat, jer to da se on okreće protiv te tradicije jeste nešto potpuno tačno! Ono pak što stoji u pitanju jeste način na koji Niče to čini, a taj način je sledeći: Razgraditi tu tradiciju iznutra, na njenim osnovama, izmeniti njen temelj do neprepoznatljivosti, tek onda je moguće ono do čega je Niče stalo, započinjanje novog načina života, koji više nije određen i omeđen tradicionalnim vrednostima.

Ovde do izražaja dolazi Ničeova lucidnost. Naivno bi bilo uzeti neki pojam koji važi za bitan ili najbitniji i svoju kritiku bazirati na njemu. Potrebno je u nasleđenom mnoštvu pojmova odabrati najkritičnije mesto na kome će se formirati *Schwerpunkt*, od čijeg proboja zavisi valjan početak poduhvata. Taj pojam na koji se Niče usmerava jeste *Wieder-*

⁷ Zanimljiva je primedba Paula D'Ioria Delezu gde se u tekstu *The eternal return genesis and interpretation* (za koji ovde možemo obezbediti samo internet link (http://www.nietzschecircle.com/Pdf/Diorio_Chouraquif-FINAL_APRIL_2011.pdf) u jednoj belešci na stranici broj četiri nalazi sledeće: „Moglo bi se naglasiti da se Delez vodio dobrom intuicijom naslovivši svoju knjigu *Niče i filozofija*. Naravno, to svakako nije „Ničeova filozofija“: pre je „Niče i Delezova filozofija“ ili „Delez i Ničeova filozofija“, ono čime se taj tekst bavi.“

⁸ Videti: Karl Löwith *Svjetska povijest i događanje spasa*; AUGUST CESAREC, SVJETLOST, Zagreb-Sarajevo, 1990. Prev. Mario Vukić; Levit kaže: „Ako postoji nešto poput „povijesti ideja“ onda je zapanjujući primjer te povijesti Nietzscheovo ponavljanje ove klasične ideje nakon dvije tisuće godina kršćanske tradicije.“

kunft. Ničeov *ewige Wiederkunft* ima smisla samo ukoliko predstavlja najradikalniju protivnost ovom pojmu.

Ovde nije mesto za šire izlaganje o samom pojmu *Wiederkunft*, neka bude dovoljno da je to nemački prevod grčkog pojma *parousia*, koji svoj značaj ima kako u *Novom Zavetu*, gde označava drugi Hristov dolazak, tako još i ranije, u antičkoj filozofiji, kod Platona *parousia* jeste način na koji ideje prisustvuju u stvarima. To je prema tome pojam koji direktno upućuje na hijerarhiju, koja ima *svoje gore* i *svoje dole*. Ono što se nalazi dole, uvek je određeno onim što se nalazi iznad – naša čulna stvarnost jeste nešto uvek određeno sa više instance. Kao što su ideje ono stvarnije od stvarnosti – ono na osnovu čega stvarnost uopšte jeste – isto tako Hristov drugi dolazak jeste nešto što određuje značaj ovozemaljske stvarnosti, ta stvarnost zadobija svoj konačni smisao tek objavom da će se mesija vratiti, i čitav smisao svega ovozemaljskog crpi se iz budućnosnog momenta, drugi dolazak, dakle *Wieder-kunft*, označava prisustvovanje budućnosti u sadašnjosti, on je nešto obećano i izvesno.

Primećujemo da Niče ukoliko je svestan značaja *Wiederkunfta* ima svest o tome kako taj pojam nadilazi okvire hrišćanstva, i da on još mnogo pre hrišćanstva primećuje hijerarhiju koju posredstvom *Wiederkunfta* imamo u hrišćanstvu – a takođe je konstatuje i u misaonim konstrukcijama koje slede hrišćanstvo. Hijerarhija ostaje ista, jedino su mesta upražnjena od strane drugih figura⁹. Pojam na koji se Niče usmerava je *Wieder-kunft*, kao *modus operandi* hijerarhije karakteristične za zapadnu povest. Bez *prisustvovanja* kao posredovanja između onoga što je postavljeno kao više i određujuće u onome što je niže, čitava struktura tradicije pada.

Kako se suočiti sa tim pojmom? Niče se ne ustremkuje na noseći pojam zapadne povesti da bi ga uništio, i potom se zadovoljio kolapsom hijerarhije – štaviše to bi bio spoljašnji pokušaj, i da je na tome ostalo, Ničeova filozofija ne bi mogla da načini ni jedan samostalan korak, pa samim tim ne bi bila ni protiv-kretanje nihilizmu. Već smo spomenuli da Niče ne uzima nekakavu koncepciju sa strane, da bi je usmerio protiv tradicije, on čak i ne izmišlja nekakavu vlastitu koncepciju koju sučeljava sa tradicijom. Ne, Ničeov način borbe sa tradicijom je nešto potpuno drugačije, najbolje ga možemo opisati kao infiltraciju, koja kod protivnika izaziva osećaj terora. Neko je izložen teroru, u najradikalnijem smislu te reči, ukoliko ono njemu najbliže postane strano i ugrožavajuće, ukoliko je ono na šta je naviknut kao na oslonac i uzor, ne samo izmaknuto ili uništeno, već okrenuto protiv njega. Upravo to Niče radi sa tradicijom, hvatajući se njenog centralnog pojma, i okrećući ga protiv nje. Dakle, ono što Niče čini jeste promena centralnog pojma, ne kao zamena, već kao okretanje tog pojma protiv same tradicije čiji je to noseći pojam. On *Wiederkunft* sa jedne strane obesmišljava idejom *ewige Wiederkunft*, dok sa druge strane postavlja novi temelj.

Šta Niče zapravo radi sa pojmom *Wiederkunft*? Mogli bismo reći da ga *pre-tumačuje* i tako dolazi do *ewige Wiederkunfta*. Šta znači nešto pretumačiti? Pretumačenje je ovde

⁹ Ovde ne moramo navoditi posebna mesta na kojima Zaratustra kritikuje različite vrste o-božavanja. Dovoljno je spomenuti mesto iz četvrte knjige *Zaratuстре*, na kome Niče parodira takvu delatnost. Fridrih Niče *Tako je govorio Zaratustra*; BONART; Nova Pazova, 2001. Prev. Milan Čurčin, str. 317. (reči u zagradama su umetnute od strane autora ovog rada).

nešto što uvodimo kao pojam koji se ne spominje kod Ničea, a koji nam je neophodan kako bismo objasnili samu Ničeovu delatnost. Da bi nešto bilo pretumačeno, prvo je potrebno da to bude tumačeno na neki način, pretumačenje jednog pojma jeste neka vrsta preusmeravanja tog pojma i mišljenje njega na način koji je omogućen njime, ali koji nije već ispunjen. Dakle pretumačenje je nešto što donosi potpuno novi pogled, a što opet to čini samo na osnovu i u razračunavanju sa onim nasleđenim. Kako je *Wiederkunft* tumačen – a da je ono što sa ovim pojmom, kao i sa svima ostalima dolazi samo jedno tumačenje,¹⁰ to je barem za Ničea jasno – gore smo kratko skicirali, ali šta dobijamo njegovim pretumačenjem. Moramo pretumačenje razlikovati od ponovnog tumačenja, jer ono nije prosta egzegeza, ono je uvek radikalno usmeravanje tradicije u drugom smeru, promena same osnovine oko koje se ta tradicija okreće – u skladu sa tim, moramo razumeti i Ničeovo pretumačenje, njime se dobija novi temelj, koji u svojoj biti nije nihilistički, nije usmeren ka negiranju života, već naprotiv predstavlja njegovu afirmaciju.

Ipak, pitanje koje se ovde nameće jeste: Kako Niče postiže taj efekat? Na prvi pogled odgovor je banalan: on *Wiederkunftu* dodaje večnost. To dodavanje, svakako nije ni najmanje banalno, upravo večnost jeste pojam koji *Wiederkunft* kako je bio shvatan u tradiciji – pre svega hrišćanskoj – čini besmislenim. Ukoliko se Hrist vraća bezbroj puta, kakav je onda smisao njegovog povratka, koji sud je konačan sud? Niče ne ostaje samo na tome već dodaje još i da se sve stvari imaju takođe vraćati¹¹. Tako se ukida bilo kakva transcendencija, bilo kakvo određivanje koje bi se nalazilo s one strane egzistencije. Tako je ideja večnog povratka kod Ničea ujedno i povratak digniteta ovozemaljskom¹², i povlači ukidanje distinkcije između stvarnog i prividnog sveta, čome se ukida hijerarhija karakteristična za nihilizam. Trebamo se ipak za sada zaustaviti sa izlaganjem implikacija ovog pretumačenja, bitno je to da je ono prvi filozofski akt zrelog Ničea i da ga ovde moramo shvatiti kao takvog.

Niče tako pretumačenjem zadobija kako prvu koncepciju svoje zrele misli, koncepciju kojom ta zrela misao zapravo otpočinje i dovršava se: Učenje o *večnom povratku* – tako isto i perspektivu za način mišljenja i života koja nije zarobljena u hijerarhiji određenoj *Wiederkunftom*. Ovde dolazimo do još jednog bitnog mesta, do prevrednovanja svih vrednosti kao onoga što nastupa zajedno sa učenjem o večnom povratku¹³. To

¹⁰ U jednom poznatom fragmentu, pre svega zbog toga što taj fragment spada u one koji su našli svoj put do redakcije *Volje za moć*, Niče kaže sledeće: „Sve je subjektivno“, kažete vi, ali već to je tumačenje, „subjekat“ nije nešto dato, već nešto fiktivno dodato, iza onoga što se priznaje kao realno. Najzad da li je nužno postaviti tumača iza tumačenja? Naravno to je fikcija, hipoteza.“; navedeno prema nietzschesource.org (kompletno Koli-Montinarijevo kritičkom izdanju u elektronskoj formi). Ovde preuzimamo način navođenja koji je karakterističan za to izdanje, stoga ovaj fragment navodimo kako je on zaveden u elektronskom izdanju eKGWB/NF-1886,7[60] – Nachgelassene Fragmente Ende 1886 – Frühjahr 1887. Ovaj Način navođenja sledićemo i u buduće kada budemo konsultovali isti izvor.

¹¹ Videti: Fridrih Niče *Zaratustra*; BONART, Nova Pazova, 2001. Prev. Milan Ćurčin; U poglavlju *Ozdravljenik zveri govore Zaratustri*: „Čuj samo, mi znamo čemu ti učiš: da se sve na svetu večno vraća, i mi s njim, i da smo mi već večno puta bili na svetu, i sve sa nama.“ Str. 226.

¹² Videti: Isto. Niče već napočetku *Zaratustre* govori o natčoveku i povezuje ga sa onim ovozemaljskim. Str. 14.

¹³ Reč *Umwertung* u Ničeovom opusu prvi put spominje se u fragmentu iz 1884. godine. Taj fragment ne sadrži mnogo toga, ali nam govori mnogo: Tu nalazimo samo naslov i podnaslov, naslov je *Filozofija*

prevrednovanje ne možemo da mislimo ako ga ne dovedemo u vezu sa prethodnim pretumačenjem. Pretumačenje *Wiederkunfta* i prevrednovanje dosadašnjih vrednosti padaju ujedno. Sama hijerarhija jeste omogućena pojmom *Wiederkunfta*, a u toj hijerarhiji radi se o tome da je sve od ovoga sveta degradirano u korist nekog višeg sveta, da se jedan jedini postojeći svet posmatra kao prividni, i da mu se nasuprot postavlja stvarni svet. Usvojiti tu hijerarhiju, koja je postavljena još mnogo pre hrišćanstva, za Ničea je isto što i postaviti prve i najtemeljnije nihilističke vrednosti: Usmeriti se ka *stvarnom* svetu – svetu nedostupnom čulima – isto je što i usmeriti se i težiti ka ničemu, ka negaciji jedine stvarnosti. Utoliko sa pretumačenjem *Wiederkunfta* i sve vrednosti moraju biti prevrednovane, što će reći ponovo procenjene. U svetu večnog povratka u kome se ukida svaka onostranost, i u kome se sve bez izuzetka mora beskonačno mnogo puta vratiti, jedino merilo spram koga možemo izvršiti to procenjivanje jeste život. Život kao ovozemaljski čulni život koji teži konstantnom rastu postaje jedino apsolutno merilo vrednosti, do toga se dolazi shvatanjem jedne čudne *finese*: „*da se vrednost života ne može utvrditi.*“¹⁴

Ovde već dolazimo – a to smo učinili sa uvođenjem pojmova prevrednovanja i života – do pojmovne mreže koju ewige Wiederkunft povlači sa sobom. Tek posredstvom razumevanja povezanosti osnovnih pojmova koje tu zatičemo možemo osigurati dalji tok naše interpretacije.

Povezanost ključnih pojmova u zreloj Ničeovoj misli

Niče vlastitu zrelu filozofiju zadobija pretumačenjem centralnog pojma tradicije, koji prepoznaje u *Wiederkunftu*. Takav zahvat, pošto je sproveden, uvodi u igru niz pojmova karakterističnih za zrelog Ničea: volju za moć, prevrednovanje, natčoveka, nihilizam etc. Svi ovi pojmovi imaju dvojak karakter. Prvo, ono što je mišljeno njima nužno proizlazi iz misli o večnom povratku. Drugo, ovi pojmovi predstavljaju sastavni deo te misli, kao šire koncepcije, oni su nužni kako bi ta misao, u obliku u kome je zatičemo kod Ničea, mogla postojati. Tako možemo reći da je Ničeov *sistem* nešto što postaje transparentno zajedno sa pretumačenjem *Wiederkunfta*, ali da je on to utoliko što svaki od tih pojmova predstavlja deo misli do koje se dolazi tim pretumačenjem.

Svi ti osnovni pojmovi stoje u odnosu sa večnim povratkom, pojmom koji bismo mogli da označimo kao osovinu Ničeovog sistema. Ipak o kakvom se odnosu radi? Ovde već moramo govoriti o pojedinačnim pojmovima. Pođimo od volje za moć. Volja za moć dugo je bila interpretirana kao centralni Ničeov pojam, čak do te mere da je često od Ničeove filozofije ostajalo jako malo¹⁵, jer volja za moć, odvojena od večnog povratka, ostaje samo puka fraza. Ipak, ozbiljniji pristup interpretaciji Ničea je u prilici da osvetli blisku vezu između volje za moć i učenja o večnom povratku, iako konsenzus o prirodi te veze nikad nije postignut. Kako bilo, ovde ćemo ponuditi rešenje kojim će se voditi

večnog povratka, a podnaslov *Pokušaj prevrednovanja svih vrednosti*. Dakle, Niče je u svojoj misli večnog povratka, prepoznavao prevrednovanje kao njen najbitniji efekat. Fragment o kome govorimo jeste sledeći: eKGWB/NF-1884,26[259] – Nachgelassene Fragmente Sommer–Herbst 1884.

¹⁴ Fridrih Niče *Sumrak Idola*; ČIGOJA ŠTAMPA; Beograd, 2005. Prev. Dragomir Perović, str. 16.

¹⁵ Ovde se pre svega radi o nesporazumu koji je stvorilo objavljivanje *Volje za moć*, i propaganda kojom se služila Elizabeta Forster-Niče kako bi od ovog dela stvorila kult.

naša interpretacija Ničeove misli, to rešenje možda odudara od postulata jedinstva između volje za moć i ideje večnog povratka kakav nalazimo u interpretacijama poput Hajdegerove i Delezove, ali ipak nije niti vraćanje na nepomirljivost između volje za moć i večnog povratka, niti pokušaj eklekticizma i spajanja objektivno zastarelih tumačenja iz prve tri decenije dvadesetog veka sa novijim interpretacijama.

O čemu se zapravo radi? Ukoliko mislimo večni povratak dolazimo do sledećeg problema: Ukoliko se sve vraća, ukoliko je večni povratak povratak svih stvari, koje se imaju vratiti, ne jednom, već bezbroj puta, ukoliko ne postoji neko konkretno od-do trajanja, već se egzistencija nalazi u horizontu večnosti, onda se postavlja pitanje principa tog dešavanja. Taj princip nalazimo kod Ničea kao volju za moć. Kakav je princip volja za moć? Ona predstavlja stalno delovanje, stalnu potrebu za apsorpcijom, stalno kretanje. Svet uređen prema takvom principu jeste svet stalne promene i stalnog kretanja bez stalnosti, jedino što je u njemu stalno jeste volja za moć. Stoga nije čudno da je jedini pojam kojim se Niče služi da bi govorio o strukturi stvarnosti pojam sile. Bez tog pojma Ničeu bi bilo teško da govori o volji za moć, jer sila jeste nešto stalno delujuće – ona stalno teži ka moći. Volja za moć tako predstavlja princip delovanja sile.

Šta se dobija tim principom? Već smo spomenuli da pretumačenje *Wiederkunfta* za svoju posledicu ima odricanje bilo kakve transcendencije, ovde biva napuštena ideja da postoji nešto više i nešto niže u hijerarhiji saznanja, princip stoga nije način na koji ono više *prisustvuje* u onom nižem, kao što je to bio slučaj kod tradicije koja je obeležena *Wiederkunftom*, već sada svet biva određen iz samog sebe, biva određen kao kvantitet sile, njegov princip jeste volja za delanjem, za moći, za akcijom, posmatrana u ravni jednog sveta koji više nije niti stvaran, niti prividan¹⁶. Otuda nije reč o tome da se princip postavlja kao nešto vertikalno određujuće, i utoliko je takav princip teže prihvatiti, a misao koja ga nosi mora biti najteža misao. U tom duhu, u jednom fragmentu koji je ostao neobjavljen, Niče govori:

“Knjige za razmišljanje, – čemu su one namenjene, one čine razmišljanje zanimljivim, ništa više. Današnji Nemci nisu više nikakvi mislioci: Nešto drugo čini im se zanimljivijim i ostavlja utisak na njih. *Imati volju za moć kao princip njima bi bilo teško razumljivo...* Voleo bih da moj *Zaratustra* nije napisan na nemačkom

Ja ne verujem svim sistemima i sistematičarima i sklanjam im se s puta: možda će iza ove knjige naći sistem, koji sam ja želeo da izbegnem...

Volja za sistemom: kada filozof moralno izrazi finiju izopačenost, bolest karaktera, izraženo vanmoralno, njegova volja da se učini glupljim nego što jeste. Tupaviji, to će reći jači, lakši, naređivački, neobrazovan, komandujući, tiranski...”¹⁷

U ovom delu fragmenta sadržano je mnogo toga u pogledu Ničeovog odnosa spram sistema, ipak, još nećemo iznositi pre nagljene zaključke, ono što je bitno za nas jeste Ničeovo zapažanje kako je imati volju za moć kao princip, današnjim Nemcima (njego-

¹⁶ U *Sumraku Idola*, u poslednjoj tački poglavlja *Kako je „pravi svet“ najzad postao bajka*, u kome zapravo nalazimo skicu povesti zapadnog nihilizma, Niče zaključuje: „Ukinuli smo pravi svet: koji je svet preostao? Prividni možda? ... Ali, ne! *Zajedno s pravim svetom ukinuli smo i prividni!*“ Navedeno prema: Fridrih Niče *Sumrak Idola*; ČIGOJA ŠTAMPA; Beograd, 2005. Prev. Dragomir Perović, str. 28.

¹⁷ eKGWB/NF-1887,9[188] – Nachgelassene Fragmente Herbst 1887. Kurziv autorov.i

vim savremenici) teško razumljivo. Ipak, da li Niče tu misli samo na tadašnje Nemce,¹⁸ ili pak na sve one koji su nesposobni za misao, što će reći za kreaciju, koja se suprotstavlja prihvatanju ustaljenih obrazaca. Misliti na način koji odstupa od hijerarhije, koji odstupa od određenog načina građenja misli i to izraziti shvatanjem volje za moć kao principa, jeste nešto nerazumljivo, pre svega zbog toga što volja za moć ne potpada pod definiciju onoga što bi princip trebalo da bude, ona nije nikakva viša instanca, niti je s druge strane kakav temelj ili koren, dakle kako ona može biti princip?

Ovde dolazimo do veze između volje za moć i pretumačenja kao Ničeovog najautentičnijeg filozofskog akta. Svaki filozofski sistem za Ničea je na ovaj ili onaj način baštinik tradicije i ponavlja jednu davno usvojenu hijerarhiju, opet to je tradicija čiji noseći pojam jeste *Wiederkunft*, ukoliko usvojimo misao koja pretumačuje *Wiederkunft*, dakle misao večnog povratka, koja je preko pretumačenja centralnog pojma te tradicije protiv-kretanje u odnosu na čitavu tradiciju, onda filozofski princip koji sledi to pretumačenje mora biti suprotstavljen principima koji su u skladu sa tradicijom. Tako taj princip ujedno jeste i *protiv-princip*, princip koji ne miri hijerarhiju, već je čak obesmišljiva: ukoliko je volja za moć princip, i ukoliko je shvatimo kao princip delovanja sile i u skladu sa voljom za moć prihvatimo svet kao stalnu promenu, o kakvom određivanju bismo još mogli da govorimo? Prema tome, volja za moć morala bi biti nešto potpuno strano misli koja nije misao večnog povratka, u tome i jeste njena težina i neshvatljivost.

To da volju za moć možemo da shvatimo kao protiv-princip, u skladu sa karakterom pretumačenja o kojem smo govorili, svakako je ključan link između volje za moć, i učenja o večnom povratku. Ipak, ovde je neophodno osvetliti još jednu vezu. Objasnili smo, koliko je to bilo moguće u kratkoj formi, kakav je princip volja za moć, ali šta je posledica takvog principa – šta je posledica stalne težnje za delovanjem koja je jedina realnost? Niče je svestan da je ideja neograničene sile i bezgraničnog delovanja nešto potpuno apsurdno, sila je nešto vrlo ograničeno, ma koliko se neka sila ispoljavala, ona ne može da poveća ukupnu količinu sile koja uopšte postoji, ona se uvek „hrani“ na uštrb drugih sila¹⁹. Ipak, nešto drugo je suštinski neograničeno: to je vreme. Ono se predstavlja kao večnost, kao večna sukcesija neizmerivih trenutaka²⁰, što zajedno sa ograničenim kvantitetom sile rezultira u tome da: „Svako stanje koje može doseći ovaj svet, takođe mora doseći njega, ne jednom već mnogo puta“²¹. Dakle, svet ograničenog kvantiteta

¹⁸ U ovde citiranom fragmentu (vidi prethodnu fusnotu) zanimljivo je kako Niče implicitno pod *nečim drugim* što se sadašnjim Nemcima čini bitnijim i interesantnijim od mišljenja podrazumeva afinitet tadašnje nemačke javnosti prema dnevnoj politici, i asociiranju pojma moći uvek sa državnom moći i dominacijom. Inače, Ničeove ograde od takvog promišljanja moći mogu se primetiti u čitavom njegovom opusu.

¹⁹ Sledeći deo fragmenta je indikativan: „Svet, kao sila koja ne može biti mišljena kao beskonačna, jer tako ne može biti mišljena – mi zabranjujemo pojam beskonačne sile kao inkompatibilan sa pojmom „sile“. Dakle – svetu fali čak i kapacitet za novo.“ Navedeno prema: eKGBW/NF-1885,36[15] – *Nachgelassene Fragmente Juni–Juli 1885*. U čitavom Ničeovom posthumnom opusu, pogotovo u svesci M-III-1 iz 1881. godine, mogu se naći mesta na kojima Niče na sličan način reflektuje o pojmu sile.

²⁰ U trenutku za Ničea se spajaju dva kraja večnosti, onaj koji nazivamo budućnošću i onaj koji nazivamo prošlošću. Videti: Fridrih Niče *Tako je govorio Zaratustra*; BONART; Beograd, 2002. Prev. Milan Čurčin. O ovome na posebno zanimljiv način Niče govori u poglavlju *O priviđenju i zagonetki*.

²¹ eKGBW/NF-1881,11[148] – *Nachgelassene Fragmente Frühjahr–Herbst 1881*.

sila, čiji princip jeste delovanje, snaženje, pojačavanje, ukratko volja za moć, predstavlja sastavni deo misli o večnom povratku, bez njega ta misao ostala bi potpuno apstraktna, sa njim, večno vraćanje svih stvari nije samo moguće, već postaje nužnost. Odatle mir između nužnosti i slučaja o kome Niče često govori, slučajni učinci sila, vođeni voljom za moć kao principom, postavljeni u večnost, u kojoj je njihovo ponavljanje najveća nužnost, postaju u isto vreme i slučajni i nužni, tako je volja za moć princip te slučajnosti, dok je večni povratak izraz krajnje nužnosti.²²

Naravno, takva perspektiva svoj krajnji smisao ostvaruje usmerivši se na tradiciju čiji osnov razgrađuje. Upravo na ovom mestu dolazimo do mogućeg odgovora na pitanje: Šta nas se tiče Ničeova misao? U pretumačenju centralnog pojma tradicije, nalazimo i objašnjenje zbog čega je takvo pretumačenje neophodno: Zbog nihilističkog karaktera te tradicije, zbog toga što ona zapravo jeste ono što Niče naziva povešću zapadnog nihilizma.

Ako volju za moć shvatimo kao nešto što Niče razume kao nekakvu apsolutno afirmativnu snagu, ili pak protiv-snagu nihilizmu, rizikujemo da potpuno pogrešno shvatimo Ničea. Volji za moć može se dodati jedno *protiv*, ali samo utoliko što je ona *protiv-princip*, o direktnim učincima tog principa na našu stvarnost ovde još nismo govorili. Spomenuli smo kako je život kod Ničea ono jedino što ne može biti procenjeno, te da se vrednosti formiraju tek u odnosu na život. Naravno pitanje je kakav život, i kako se vrednosti koje su uvek formirane u odnosu na život odnose spram života? Tu ponovo dolazimo do volje za moć, jer ona je princip kako silama čije dejstvo stvara vrednosti koje se odnose spram života negativno, sputavajući ga, umrtvljavajući, tako isto i silama koje afirmišu život. Povesni je fakticitet po Ničeu, da su u povesti one prve bile pobedničke, zbog toga ta povest i jeste povest nihilizma, povest za koju su karakteristične vrednosti negativnog karaktera, takva povest jeste povest konstantne negacije u kojoj su stvaralačke sposobnosti života ograničavane, a opet u korist uspostavljene hijerarhije koja cepa svet na dva sveta.

Šta Ničea onda sprečava da bude pesimista? Učenje večnog povratka i princip koji ono donosi kao volja za moć. Na koji način? Odgovor je opet u prirodi volje za moć kao principa. U momentu kada negativni karakter volje za moć, kao volje za ništa, dovede sam život do minimuma, sile i dalje moraju delovati, ali mogućnosti za dalju negaciju su nepostojeće, „nema mora u kojem bi se još moglo utopiti“²³. Na tom mestu volja za moć mora da ispolji svoj afirmativni karakter, jer negacija je takoreći presušila, došla je do momenta gde joj postaje nemoguće dalje da dela, da iskazuje svoju negativnu moć. To je momenat u kojem se povest prelama na dva dela²⁴. Na tom mestu Niče vidi

²² Već u *Zori* Niče se poigrava sa tom idejom: „One gvozdene ruke nužnosti koje protresaju čašu za bacanje kocke slučaja igraju svoju ulogu beskonačno dugo: tako da se *moraju* pojaviti izbačaji koji potpuno liče na celishodnost i racionalnost svakog stepena.“ Navedeno prema: Fridrih Niče *Zora*; DERETA; Beograd, 2005. Prev. Božidar Zec, str. 90. Ipak, tek sa razvijanjem učenja o večnom povratku ona će dobiti potpuni smisao.

²³ Fridrih Niče *Tako je govorio Zaratustra*; BONART; Beograd, 2002. Prev. Milan Ćurčin. Str. 138.

²⁴ Videti Fridrih Niče *Ecce Homo*; PARTENON, Beograd, 2009. Prev. Vladimir Ćorović str. 133. Prelamanje istorije na dva dela Niče takode spominje i u svojim pismima, prvo Avgustu Strindbergu datirano 16.12.1888. Drugo Hajnrihu Keslicu 09.12.1888.

vlastito učenje o večnim povratku, ono je prvi impuls afirmacije, to je takođe veliko podne čovečanstva, i najava dolaska onoga što Niče naziva natčovekom. Natčovečanska humanost je humanost strana čoveku nihilizma, natčovek je simbol egzistencije koja usvaja učenje o večnom povratku: što znači paradigmu temeljno suprotstavljenu nihilizmu, on je tako ujedno i onaj koji je sposoban da inkorporira i podnese misao večnog povratka, i onaj čiji dolazak ta misao najavljuje.

Puno bi se toga još moglo reći o natčoveku i ostalim Ničeovim ključnim pojmovima, ali tome ovde nije mesto. Ovde je za sada sasvim dovoljno ako smo uspeali da ukažemo na temeljnu povezanost osnovnih Ničeovih pojmova kao elemenata Ničeove filozofije kao filozofije večnog povratka. Sada bismo trebali govoriti o tome kakav – ako ikakav – sistem čine ti pojmovi, da li ga i dalje možemo nazvati filozofskim sistemom, i kako ga okarakterisati?

NIČEOV PROTIV-SISTEM

Gore smo – vrlo uslovno – mrežu osnovnih Ničeovih pojmova nazvali sistemom. Premda, takav sistem mora stojati nasuprot dotadašnjim sistemima. Već smo spomenuli kako Niče u filozofskim sistemima vidi repetitivnu hijerarhiju²⁵ karakteristične za nihilizam, zbog toga on beleži: „NB. Na ovom mestu ja puštam da ponovo dođe drugačiji tip duha nego što je moj. Ja nisam dovoljno zatucan za sistem, pa čak ni za svoj sistem...“²⁶. Ipak, kao što smo pokazali, između pojmova zrele Ničeove misli postoji nekakva veza i zajednička usmerenost, s jedne strane protiv tradicije, s druge strane u zasnivanju drugačijeg načina mišljenja. To ne bi trebalo da nas dovede u zabunu, i da nas nagoni da Ničeovu misao olako poistovetimo sa načinom mišljenja kome je njegova misao *protiv-kretanje*.

U prethodnom poglavlju citirali smo fragment u kome Niče kaže da se sistematičarima sklanja sa puta, kaže da će oni čak možda naći sistem koji je on želeo da izbegne. O kakvom nalaženju sistema se tu radi? U onom momentu kada se Ničeova misao interpretira kao misao konačnih kategorija, kada se povezanost njegovih pojmova ne shvati u njenoj opoziciji svakoj konačnosti, već kad se i sama shvati kao jedna datost, kao aparat koji bi trebalo da opiše svet, kada se volja za moć shvati kao nadređeni princip, a ne priroda sile i agens promene, onda *sistematičari* mogu govoriti o sistemu kako ga oni shvataju kod Ničea. Takav sistem jeste nešto što je Niče želeo da izbegne. Ipak

²⁵ Levit to odlično primećuje: „Njegova (onoga ko ima sistem) osnovna predrasuda je ta da je „*istinsko biće*“ u sebi uniformno, uređeno, i sistematski osigurano, tako da se u njega može pouzdati. Ono što sistemator želi nije istina u smislu *otkrivenosti*, već istina u smislu *sigurnosti*. Čak i Dekartova sumnja, na svom putu ka istini, uverava sebe, u sigurnost iznad svega. Svi sistematori i dalje *veruju* u istinu, ali se ne usuđuju da žive „na hipotezama“, jer je lakše držati se „dogmatskog sveta“, nego „nedovršenog sistema sa neodređenim izgledima.“ Svi manji duhovi, svejedno, stradaju na tom testu.“ Navedeno prema: Karl Löwith *Nietzsche's Philosophy of Eternal recurrence of the Same*; UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS; Berkeley-Los Angeles-London, 1978. Prev. J. Harvey Lomax; str. 15. Reči u zagradama umetnute su od strane autora.

²⁶ eKGWB/NF-1887,10[146] – Nachgelassene Fragmente Herbst 1887.

kako da nazovemo mrežu pojmova na koju nailazimo kod Ničea, i za koju teško da bismo mogli da kažemo kako je nesistematična? Naš odgovor na ovom mestu biće: protiv-sistem!

U kojem smislu protiv-sistem? Prvo moramo razjasniti sledeće: Ne radi se o sistemu koji je protivnost ili suprotnost nekom drugom sistemu, već o *protiv-sistemskej* misli. Šta to znači? U najkraćem, moglo bi se reći da Ničeova osnovna koncepcija, s pojmovnom mrežom koju donosi, svoje postojanje duguje tendenciji konfrontacije sa filozofskom tradicijom, u kojoj je u Ničeovo vreme još uvek sistemsko²⁷ mišljenje predstavljalo izvesno pravilo, naravno već smo naznačili da se Ničeovo suprotstavljanje tradiciji uvek kreće na liniji pojma koji je žila kucavica te tradicije, tako njegov *protiv-sistem* nije još jedan filozofski sistem, koji se konfrontira sa drugim filozofskim sistemima, već ga odlikuje razgradnja hijerarhije kojoj ti sistemi duguju postojanje. U tom smislu može se razumeti Ničeova tvrdnja iz *Ecce Homo* gde poredi svoju filozofsku delatnost sa dinamičnom²⁸.

Ničeovi osnovni pojmovi trebalo bi da proizvedu u osnovi potpuno suprotan efekat od onoga koji se postiže sistemom. Umesto uspostavljanja sigurnog identiteta, umesto pronalaženja linka između onog apsolutnog, i onog njime određenog, imamo proliferaciju razlike, ukidanje hijerarhije između onog određujućeg i određenog, i igru kao paradigmu za takvu misao, nasuprot rigidnosti koju sa sobom donosi volja za znanjem²⁹.

Efekat misli koja dolazi sa idejom večnog povratka kao osnovom Ničeovog protiv-sistema, možda najplastičnije možemo objasniti figurom čekića koju Niče često koristi kako bi približio ono što on vidi kao istinsku misaonu delatnost³⁰. Zašto čekić? Tu se svakako ne radi o tome da Ničea oduševljava nekakva prosta snaga metaforično izražena u tom oruđu. Čekić je metafora za misao koja donosi stalnu promenu, za protiv-misao koja od onoga što razgrađuje ili deformiše stvara nešto novo. Ipak, šta je osnovna karakteristika Ničeovog čekića? Radi se o tome da on nije puko negativno oruđe, već je njegova delatnost afirmativna. Na koji način? Razbijanje starih vrednosti,³¹ razbijanje

²⁷ Ovde je možda uputno napomenuti distinkciju između sistematične misli, koja nije nužno misao sistema, i sistemske misli koja je moguća samo u obliku sistema.

²⁸ Fridrih Niče *Ecce Homo*; PARTENON, Beograd, 2009. Prev. Vladimir Ćorović str. 125 Čuvena Ničeova rečenica: „Ja nisam čovek, ja sam dinamič.“

²⁹ Ne smesti s uma da Zaratustra kao ozdravljenik igra, i da svoje učenje saopštava kroz pesmu i igru. *Pesma za igru* jeste motiv koji se često ponavlja u *Zarastri*. Videti Fridrih Niče *Tako je govorio Zaratustra*; BONART; Beograd, 2002. Prev. Milan Ćurčin. str. 225.

³⁰ Ničeov *Sumrak idola* nosi podnaslov *Kako se filozofira čekićem*, ipak, taj naslov nam može biti jasan tek ukoliko znamo šta Niče podrazumeva pod čekićem. U pet fragmenata Niče eksplicitno identifikuje svoje učenje o večnom povratku sa čekićem. Ti fragmenti su redom: eKGWB/NF-1884,27[80] – Nachgelassene Fragmente Sommer–Herbst 1884; eKGWB/NF-1886,5[70] – Nachgelassene Fragmente Sommer 1886 – Herbst 1887.; eKGWB/NF-1886,7[45] – Nachgelassene Fragmente Ende 1886 – Frühjahr 1887., eKGWB/NF-1888,13[3] – Nachgelassene Fragmente Anfang 1888 – Frühjahr 1888.; eKGWB/NF-1888,13[4] – Nachgelassene Fragmente Anfang 1888 – Frühjahr 1888. Pored ovih mesta postoje i mesta u zaostavštini na kojima Niče govori o čekiću kao najtežoj misli i čekiću kao Dionisu, poznato nam je da su najteža misao i Dionis metafore za učenje o večnom povratku.

³¹ Motiv razbijanja tablica vrednosti je čest u Ničeovom *Zarastri*, Videti Fridrih Niče *Tako je govorio Zaratustra*; BONART; Nova Pazova, 2002. prev. Milan Ćurčin. Posebno str. 25 i str. 206.

koje donosi učenje o večnom povratku sa sobom, ima smisla samo ukoliko ono oslobađa prostor za stvaranje novih vrednosti. Jer razbijanje jeste samo jedna strana te delatnosti – stvaranje i deformacija, koja je ujedno uvek i nova forma, jeste druga strana te delatnosti.

Učenje o večnom povratku jeste čekić, utoliko što se njime razgrađuje tradicija, ali se u isto vreme i stvara nešto novo. Šta je to novo? Posredi su nove vrednosti – prevrednovanje, stvaranje takvih vrednosti koje su i same u skladu sa životom, koje služe njegovoj afirmaciji i pospešuju stvaranje. Ideja takvih vrednosti jeste ideja stvaralačkih vrednosti, koje su i same nešto što se menja u skladu sa životom, one stoje nasuprot rigidnosti starih vrednosti i hijerarhija. Delatnost čekića mora se shvatiti takođe u vezi sa pojmom večnosti, ona je neprekidna promena. Permanentno deformisanje-formiranje jeste ono što donosi čekić, i ono čemu učenje večnog povratka uči – dakle cilj tog učenja nije promovisanje puke repeticije vrednosti koja vodi obesmišljanju istih tih vrednosti³², pre je nešto što je karakteristika nihilističke tradicije.

Iz tog ugla posmatrano, svaki Ničeov bitniji pojam ima protiv funkciju spram tradicije, volja za moć kao princip jeste *protiv-princip* onome što se obično misli kao princip, ona je kao što smo rekli teško prihvatljiva jer ne omogućava nekakvo totalno i konačno znanje o stvarnosti, već predstavlja princip koji svojim karakterom garantuje stalnu promenu. Načovek na tom osnovu jeste figura koja pokazuje *protiv-egzistenciju čoveku*. Sve to omogućeno je *pretumačenjem* o kome smo govorili, jer bi bez *pretumačenja* Niče donosio rešenje koje je tobože izraslo na potpuno drugom tlu. Ukoliko bi svoje učenje iznosio kao konkurenciju tradiciji ne bismo mogli da govorimo o *protiv-sistemu*, već bismo imali posla sa još jednim filozofskim sistemom. To je ono čega je Niče više nego svestan, i zbog čega po svaku cenu želi da izbegne svrstavanje među filozofe čije mišljenje dolazi u obliku sistema.

Zbog svega toga ukoliko govorimo o sistemu kod Ničea, to moramo činiti isključivo sa izvesnom dozom obazrivosti. Ničeov „sistem“ moramo shvatiti kao protiv-sistem utoliko što je čitava njegova misao, misao protiv-kretanja u najdubljem smislu – Niče se ne sučeljava sa filozofskim sistemima zbog toga što smatra da je za dobrobit filozofskog saznanja neophodno mišljenje koje nije ograničeno sistemom – to naravno može da se navede kao bitna posledica same Ničeove misli – već Ničeovo sučeljavanje sa sistemima jeste neophodno utoliko što su ti sistemi produkt nihilističke tradicije, i ukoliko sama ta tradicija bude uzdrmana, ukoliko se u njenom temelju nađe mogućnost za ono neslućeno (*ewige Wiederkunft*), onda i sistem kao vrhunska građevina volje za znanjem mora biti napušten. Niče pokušava da otvori horizont na kome se svako konačno određenje isključuje, svako najviše određenje pokazuje kao nedovoljno i otvara prostor za stvaranje kroz igru kao najvišu afirmaciju. Stoga nije čudno da Niče pojmove života i igre spaja govoreći o igri života.³³ Sistemi i sitematičari, s druge strane imaju po Ničeu preteške noge za tu igru.

³² Niče u *Zarastri* kaže: „Menjajte vrednosti, – to je menjanje onog koji stara. Uvek uništava, onaj kome je suđeno da bude tvorac.“ Navedeno Prema: Fridrih Niče *Tako je govorio Zarastri*; BONART; Nova Pazova, 2002. prev. Milan Ćurčin, str. 62.

³³ Videti na primer posthumni fragmente eKGWB/NF-1881,11[145] – Nachgelassene Fragmente Frühjahr–Herbst 1881. i eKGWB/NF-1881,11[144] – Nachgelassene Fragmente Frühjahr–Herbst 1881. Oba iz poznate sveske M-III-1.

Za kraj, bilo bi dobro da kažemo nešto o onome *protiv* koje smo uposlili kako bismo objasnili Ničeov filozofski projekat. U interpretacijama Ničea uvek nailazimo na tumačenje toga ko je zapravo Ničeov glavni oponent, a u samoj Ničeovoj filozofiji može se prepoznati mnoštvo raznih *protiv*: Niče piše *protiv* Vagnera, protiv hrićanstva, ponekad protiv Hegela, Kanta, Šopenhauera, Platona i Sokrata, protiv filozofije povesti i nemačke imperijalne politike etc. Tome čemu Niče oponira kao da nema kraja. Davanje primata nekom od njegovih *protiv-stajališta*, koja smo ovde naveli, ili nekom koje bi se pored njih još moglo navesti, rizikuje da redukuje Ničeovu misao i time zapostavi ostale aspekte te misli, takođe još naivnija zabluda bila bi da se Niče shvati kao neko ko naprosto konfrontira svoje mišljenje gde god stigne i sa čim god stigne, gotovo nasumično, prosto se vodeći potrebom da pokaže besmislenosti i protivrečnosti gde god je to moguće. Stvar je pak u tome što se iza svih tih pojedinačnih konfrontacija nalazi mnogo dublja linija kretanja u suprotnom smeru od nihilizma, iz koje tek pojedinačna suprotstavljanja dobijaju smisao. To poslednje jeste linija na kojoj bi trebalo da se kreće naše tumačenje.

LAZAR ATANASKOVIĆ
Novi Sad

NIETZSCHE'S COUNTER-SYSTEM

Abstract: Here we approach Nietzsche through the idea of reinterpretation of traditional concept of *Wiederkunft* as a carrier concept of the way of thinking which is characteristic for that which Nietzsche calls the history of western nihilism. According to this reinterpretation Nietzsche gains the corner stone of his mature philosophy in the notion of the eternal recurrence (*ewige Wiederkunft*). From that point it is also possible to understand Nietzsche's concept of revaluation, and other carrier concepts of mature Nietzsche's thought as well, and to perceive them in their correlation. However, the question then arises as to what is the character of this correlation and is there a ground to justify argument about a possible philosophical system in Nietzsche's thought. The solution we offer here is an interpretation which states that, regarding to Nietzsche, we actually deal with something that could be defined as a counter-system, in accordance to the characterization of Nietzsche's thought – through reinterpretation of *Wiederkunft* – as a counter-movement in respect to nihilistic tradition.

Keywords: *Wiederkunft*, *ewige Wiederkunft*, reinterpretation, counter-system, eternal recurrence, will to power

Primljeno: 28.8.2013.
Prihvaćeno: 2.10.2013.